

Brit cigány és traveller mesék és felhasználásuk a nyelvoktatásban

Csizmadia Gábor*

Abstract **British Roma and Traveller Folk Tales and their Use in Foreign Language Teaching.** Integrating authentic folk tales into the curriculum has long been a popular method in language teaching. The motivational power, vocabulary, and context of folk tales contribute to the process of natural language acquisition already in the early phase of language learning – even if we only use traditional oral storytelling as a tool, or else if the stories are processed and dramatized by the students, perhaps if we develop “ready-to-use” curriculum from its rich linguistic content. The cultural content of fairy tales is useful spiritual food for all ages and is the basic element of a holistic approach. The essay summarizes the position of the literature on the possibilities of using folk tales in foreign language learning, looks into the history of the British Traveller and Roma communities, their relationship to storytelling, and the typology of folk tales. We randomly selected a few stories from famous British folklorists’ collections to see if they can be used in language classes.

Keywords Roma, Traveller, folk tales, teaching English as a foreign language, curriculum

Az autentikus szövegek fontossága a modern idegennyelv-oktatásban

A gyermekirodalmi művek jelentős szerepet kaptak az idegennyelv-oktatásban is az utóbbi évtizedekben. „A mesék, történetek és a hozzájuk kapcsolódó, kontextusba helyezett feladatok nemcsak nyelvi, hanem tartalmi szempontból is értékes anyagot juttatnak el a nyelvtanulókhoz, felkeltve érdeklődésüket, motivációjukat, hozzájárulva a tanulói autonómia és a nyelvtudás fejlődéséhez.” (Kolozsvári-Gordon, 2022) Szinte magától értetődik ma már a színvonalas idegennyelv-órák módszertanában a tanuló- és tevékenység-központú, felfedezettő, kreatív, produktív eljárások és projekt módszer központi szerepe. Nemcsak az általános iskola felső tagozatától kezdődően válik az autentikus irodalmi szövegek idegen nyelvi módszertani programba való építése, hanem korai periódusban is. A korai idegennyelv-tanítás keretében a gyermeket holisztikusan és alapvető szükségleteinek figyelembevételével kell megszólítani. A nyelvokta-

* MATE Neveléstudományi Intézet

Email: csizmadia.gabor@uni-mate.hu; ORCID: 0000-0002-5136-9401

A műre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: **CC-BY-NC-ND-4.0.**

tás e típusában a kommunikatív szemlélet találkozik az irodalom számtalan, cselekvésorientált felhasználási területével. Az irodalmi művek a tevékenységközpontú eljárások egész sorát kínálják. Az olvasott gondolatok megértésének készsége nagy jelentőségű a nyelvi kompetenciák sorában.

Eltérően az anyanyelvi- irodalmi programtól, az idegennyelv-oktatásban az irodalom célnyelvi szöveg, amely egy másik kultúra képviselője. Ez a 80-as években a debreceni, szegedi egyetemi műhelyekben létrehozott, forradalminak számító nyelvoktatási modell egy alapvető vonása, amely a célnyelvi kultúrával kapcsolatos ismeretek beépítésével az interkulturális kompetencia kialakulását lényeges elemnek tekintette a nyelvoktatásban (Lipócziné, 2019). Miquel és Sans kimerítően tárgyalja esszéjében, mennyire fontos szerepet játszik a nyelvoktatás során az irodalom és a kultúra fogalmának együttes kezelése. A kultúra átadásának növekvő igénye a transzkulturalitás erősödésének következménye (Miquel és Sans 2004). Ghosn (2002, p. 173) négy pontban foglalja össze azokat az okokat, amelyek miatt az autentikus irodalom értékes lehet az általános iskolai nyelvtanításban. Ezek rövid lényege a motiváló, értelmes, természetes kontextus, az angol nyelven tartott óra megvalósításához kellő szókinccs és kognitív készségek, valamint az érzelmi, interperszonális és interkulturális kompetencia fejlesztése.

Az információcsere kultúrába ágyazott helyzetekben jelentősen különbözik mind kialakulásában, mind az abban részt vevő személyek elvárásait tekintve, sőt előfordulhat, hogy egyes ilyen kommunikatív aktus nem is létezik számos nyelvben. Ebből arra következtethetünk, hogy a nyelvet, azaz a kommunikáció eszközét egy sor társadalmi gyakorlat és kulturális érték alakjában tanítjuk anélkül, hogy annak tudatában lennénk. Tehát tisztán kell látnunk, hogy a tanuló idegen nyelvi kommunikatív kompetenciáját képtelenség fejleszteni anélkül, hogy a kulturális kompetencia tanítását ne tekintenénk egy alapelemének.

A számunkra idegennyelv-tanításhoz ideális autentikus célnyelvi irodalmi szövegek mibenlétéhez Bárdos vezet közelebb, aki így írja le a narratíva változatait: „múltbeli történetek; a jelenben lejátszódó események szimultán leírása; olyan események általános elmesélése, amelyek eddig is és feltehetőleg ezután is mindig ugyanúgy játszódnak le; anekdoták és példázatok; vagyis minden olyan történet besorolható ide, amely az információn túlmenően valamilyen értékítéletet is tartalmaz, és alkalmasint a szórakoztatás vagy a meglepetés, feszültségkeltés funkcióival is rendelkezik” (Bárdos, 2000). Ezek között a kulcs kifejezés, amelyet az egyszerűség kedvéért használunk, a „mesélés”.

A mesék mint pedagógiai eszközök a célnyelv -és kultúra tanításában

Davies szerint A mesemondás segíti a gyermekek azon képességének fejlesztését, hogy a közvetlen tapasztalaton túlmutató eseményeket értelmezzenek és megértsenek. A mese a gyermek valóságává válik, és személyes szinten azonosulnak vele. A mesélés tágítja a képzeletet. Arra ösztönzi a gyerekeket, hogy találjanak menedéket a fantázia-világban, és segíti álmódosásaikat, ami pozitív hatással van a mentális egészségre és tisztaságra, így jobban megbirkóznak a mindennapi helyzetekkel. „A fantasztikum az ember képzeletét képes kiragadni azokból a mindennapi problémákból, amelyek sokszor fékezik a kreativitást” (Sallai 2015). A gyermekek az erkölcsi mondanivalót önállóan dolgozhatják fel és érthetik meg. A mesélés használható a nehezen megtanulható problémák lebontására. Alkalmazható a kényes területek hozzáférhetőbbé tételére,

kreatív hozzáállással és más szemszögből közelítve a témához. A mesélés közösen megélt élménye által érzelmi, szociális intelligenciájuk fejlődik. „A mese „erdejéből” való közös kitalálás egy közös(ségi) élményt ad, amelynek a pozitív érzései erősítik a résztvevők közötti kötődést, segítik annak kialakulását.” (Báthory Kinga, 2019) A mesélés segíti a nyelvi fejlődést. A nyelvben való elmerülés fejleszti a szókincset, a nyelv összefüggéseinek megértését, az olvasási készséget, a hallott szöveg értelmezését, a koncentrációképességet, a szóbeli kommunikációt. A mesélés szórakoztat és izgalommal tölt el, ami a tanulás fontos része. Ha a gyerekek jól érzik magukat, részt vesznek benne, és motivációt nyernek, hogy még többet tanuljanak. A mesemondás segít a gyerekeknek értékelné a különböző kultúrákat, amellet, hogy saját személyes örökségüket megismerik (Davies, 2007).

„Könnyű megfelekedezni arról, hogy a meglévő nyelvtudás komoly korlátokat szabhat a választható irodalomra és annak felhasználási módjaira vonatkozóan; a problémákat, amelyekkel a nyelvatanárok találkoznak, miközben kiválasztják, megtervezik, megszervezik és levezetik ezeket az órákat, ugyanis ez mind nagyon időigényes és sok plusz teherrel jár; valamint azt is, hogy az anyanyelvi beszélőknek szánt, egyszerűnek tűnő kifejezések, ismétlődések idegen nyelven már nem is olyan egyszerűek és maguktól értetődőek” (Nagy-Kolozsvári, 2016). A nyolcvanas években az említett „forradalmat” megnehezítette az, hogy nehéz volt hozzájutni olyan kiadványokhoz, amelyek autentikus szövegeket tartalmaztak. Ezek híján reader-ek, vagy abridged/graded readerek néven ismert szintezett olvasókönyveket használtak. Később az idegen nyelvi könyvesboltokban kaphatóak lettek autentikus mesekönyvek – nem iskolai célokra. Ezek csak komoly kreatív erővel rendelkező, dedikált szaktanárok kezén át kerülhettek emelt szintű idegen nyelvi csoportokhoz, de ott minden bizonnyal nagy hasznot hajtottak mind nyelvi fejlesztés, mind motivációs forrás gyanánt. Ez azonban akkoriban kifejezetten az elitiskolák privilégiuma volt.

Az idegennyelv-tanítás programja ma már gazdag hagyományos tündérmesei, autentikus népmesei anyagot tartalmaz(hatna). A lehetőségek kimeríthetetlen tárháza áll rendelkezésre mind nyomtatott mesekönyv, mind digitális média formájában. Mégis az a tapasztalatom, hogy a nyelvpedagógusok nagy része megelégszik a jól bevett, dokumentált és feldolgozott meseirodalommal, amely körülbelül fél tucat mesét tesz ki. Ennek természetesen komoly gyakorlati okai vannak. A már anyanyelven sokszor hallott ismerős mesék sokkal könnyebben dolgozhatók fel idegen nyelven is, mert a történet megértésével már nem kell vesződni, és mert a népszerű mesék önmagukban is motiváló erővel hatnak. Ezek a mesék azért is kerültek be a kánonba, mert a mondanivalójuk, szókinésük jól illeszkedik a tanterv folyamatába. Egy kiépült nyelvi szakcsoport már rendelkezik a legtöbb ilyen mese megtanításához szükséges audiovizuális segédeszközökkel, tehát bármikor elő lehet őket rántani a cilinderről: bemutathatók, eljátszhatók, megnézhetők, meghallgathatók. Egy túlterhelt nyelvatanár kétszer is megmondolja, mikor fogjon új projekt építésébe, ami modultervezéssel, programsomag írásával és annak nyelvi, audiovizuális stb. anyagokkal való feltöltésével jár, sőt sikere sem bizonyítható előre.

Mégis úgy vélem, érdemes kivételt tenni egy-egy kevésbé ismert kultúra kedvéért, mint a brit traveller és cigány közösségeké, és nemcsak mert érdekes színfolttal gazdagíthatja a célnyelvi országok kulturális palettáját (ez a felsőoktatásban, ahol van idő és alkalom részletes és beható betekintést nyerni a brit kultúrába, fontos lehet), hanem mert a mese a traveller kultúrában az archaikus közösségekhez például az 1945 előtti magyar cigánysághoz hasonlóan nevelési szerepet játszik, amit a család és a

tágabb közösség lát el. „A nem intézményes nevelés csak ritkán intencionális, nagyobb részt funkcionális. Mindig természetes formában zajlik, csoportközpontú, célja, hogy az egyén a közösség hasznos tagjává váljék. Fontos információátadás zajlik a vegyes és az azonos korcsoportokban, és fontos az egyén saját szocializációja is. Az ismeretátadás mindig több csatornán keresztül megy végbe, s az átadásban átörökítésben az egyén és egyén, valamint az egyén és közösség közötti kommunikációs formáknak kitüntetett szerepe van” (Jenei, 2009). Ha pedig így fogjuk fel a mesélést, mint a nevelés médiumát, érdemes az iskolákban is olykor úgy tekinteni a mesére, mint önálló „fegyverre”, amely kivételes pedagógiai potenciállal rendelkezik, és megérdemli, hogy gyakrabban hozzányúljunk.

Bajzáth Mária a következőképpen fogalmaz, amikor a mesélés pedagógiában beöltött szerepéről beszél: „Nagyon fontosnak tartanám a pedagógusképzésben megváltoztatni azt a szemléletet, hogy a mese elsősorban olvasandó, feldolgozandó vagy dramatizálható, elbábozható szöveg. Attól a pillanattól kezdve, hogy akár egy felolvasott, akár egy elhangzott mese után kérdésekre kell válaszolni, egyáltalán valamit csinálni kell, pont a lényeg tűnik el: a mesei varázs! Hiszem, hogy az intézményes nevelés keretei között – akár óvodáról, akár iskoláról van szó – helye van olyan mesélésnek, amikor a mese élőszóban hangzik el, és a világon semmilyen kérdésre nem kell válaszolniuk a mesehallgatóknak. Egyszerűen lehetőség teremődik arra, hogy a pedagógus elmondjon egy mesét, amit a gyerekek meghallgatnak, és utána egy nagyot játsszanak” (Sallai, 2015).

Cigány és traveller közösségek az Egyesült Királyságban

A travellerek és a cigányok többszáz éves történelemre tekintenek vissza Nagy-Britanniában és Írországbán, ezért külön etnikai kisebbségi csoportként ismerik el az angol jogban.

Bár a részletek továbbra is vitatottak, ma már széles körben egyetértés van abban, hogy Európa roma és cigány lakossága egy X. századi indiai diaszpórára vezethető vissza. Az első vándorcigány közösségek a 16. század elejére érkeztek Nagy-Britanniába. Az üldözöttség ellenére a cigányok megtalálták helyüket a társadalomban ki városokban ki vidéken. Olykor földbirtokosok vették őket oltalmukba, akik alkalmi munkaerőként, szórakozásként használták őket és engedték, hogy területükön letáborozzanak. A többségi társadalom vegyes érzelmekkel viseltetik a cigányok jelenlétével és a nomád életmóddal kapcsolatban. Egyrészt a nomád nép röghöz kötetlenségét, szilaj-romantikus szabadságát látták bennük – ezt olyan népdalok sztereotipizálják, mint a „The Raggle-Taggle Gypsy”; másrészt ugyanez a szabadság szinte zsigeri gyűlöletet-irigységet váltott ki, hiszen a cigányok kibújhatnak a törvények és a magatartási kódexek alól, amelyek a letelepedett társadalmat falujukhoz és egyházukhoz kötötték (Taylor, 2011).

Ezekkel a sztereotípiákkal ellentétben a cigányok békében kereskedtek a lakosság többi részével, együtt dolgoztak és együtt éltek: például a cigányok által énekelt hagyományos dalok elemzése jelentős átfedést mutat a szélesebb társadalomban népszerű dalokkal, ami arra utal, hogy a közösségek között jelentős együttműködés ment végbe, különösen az alkalmi mezőgazdasági és szezonális munkák terén. Számos forrás megerősíti azt, hogy a cigányok és a letelepedett lakosság élete szorosan összekapcsolódott, és gyakran a köztük lévő határvonalak is elmosódtak. A cigányok városkörnyéki táborokban, vagy akár olcsó szállásokon éltek télen a városokban a munkás-

osztály mellett, használati tárgyakat készítettek és árultak, tavasszal és nyáron rendszeresen körbejárták a vidéket, idénymunkát vállaltak, házaltak és vásárokra jártak. Gazdasági túlélésük korántsem „külön nép”, valójában a szélesebb lakossággal való szoros kapcsolattól függött.

Az ír travellerek korai történetét homály fedi. Analfabéták lévén írott forrást nem hagytak maguk után. A szegény sorsú népről, amely a letelepedett társadalom peremén élt, leginkább említést sem tettek Írország írott történetében, illetve irodalmi műveiben. Az 1970-es években végrehajtott genetikai kísérlet és egy 2010-ben 40 személy DNS-ét megvizsgáló kutatás kétséget kizáróan kimutatják, hogy a travellerek írországi bennszülöttek, és éppen annyi ideje élnek ott, mint bárki más. Hasonló kutatás következtetésre jut, hogy nem is romák. Mindemellett csak egy dolog bizonyos: nem minden traveller család gyökerei erednek ugyanabban a korban illetve ugyanúgy. Egyes családok története századokra vezethető vissza míg másoké sokkal később ered. Sokuk családfája mind *travellerekkel*, mind pedig letelepedett emberekkel keveredik (Gmelch S.B. és Gmelch G., 2014).

Míg a Romani jól elkülöníthető a bennszülött brit kultúrától, lévén gyökerei Indiáig nyúlnak vissza, az ír *travellerek* nyelve, a Shelta-Gammon főként angol és kelta szókincsre támaszkodik, nyelvtana a két nyelv keveréke, keletkezésének ideje pedig még mindig vitára készíti a nyelvészeket. A Shelta és a Cant, amely ír kelta eredetű, több kutató szerint akár a 13. században is létezett már (Macalister, 1937). A travellerek nyelve kriptolektus, azaz titkos nyelv, amelyet beszélői nem osztanak meg kívülállókkal, a „Bufferekkel”.

Már az 5. században is voltak fémművesek, akik az országot járták és ékszereket, fegyvereket készítettek-javítottak, lószerszámokat készítettek bronzból, ezüsből és aranyból, és cserébe élelmet és szállást kaptak fizetségül. Más mesterek, közöttük takácsok, tetőfedők, zenészek, költők szintén Írország útjain élték életüket a középkorban. A *Ward*, az ír *Mac an Bhaird* azaz „költő fia” az egyik leggyakoribb traveller családnév, amelynek viselőit tartják az egyik legpatinásabbnak a nomád családok közül.

A 12. században jelenik meg először írásos feljegyzésekben a „tinker” vagy „tynkere” mint mesterség vagy személynév. (a tinker szó a kovács kalapácsának zajából ered, amint a vasat üti vele). A 16. századra az utazó mesteremberek már elég nagy számban éltek Írországban és Skóciában, hogy az újonnan érkező roma közösségeknek komoly konkurenciát jelentsenek. A brit szigeteken vándorló mesterembereket a 16-tól a 19. századig számos törvényben említik, amelyeket a csavargás és a koldulás visszaszorítására hoznak. 1835-re, amikor a Brit Szegényügyi Bizottság Írországba, akkor még brit gyarmatra látogatott, hogy bizonyítékot gyűjtsön a szegények állapotáról, a helyi emberek már megkülönböztették a tinkereket a többi vándor életmódot folytató emberektől. Akkori vélemények szerint „egy tinkert kíséri a felesége és az egész családja, miközben munkát keresve bolyong és folyton kéreget. Ez az egyetlen olyan kolduló néposztály, amelynél a koldulás örökletes foglalkozás, míg a többi csavargó munkakeresés közben alkalmilag koldul” (Dillon, 2013).

A II. világháború kitörésekor a travellerek még nomád vidéki emberek voltak. Leggyakoribb foglalkozásuk fémárúk készítése mellett a kéményseprés, szamarakkal és lovakkal való kupeckedés, kisebb háztartási eszközökkel való házalás és terménybetakarítás, mindezt élelemért, ruházatért és készpénzért cserébe. Sok travellernek volt fő foglalkozása, ám emellett nem voltak válogatósak. Valaki szerint a tinker olyan ember, aki százféle túlélési módot ismer. Egy ideig fazekasáruval kereskedik, majd amikor az befuccsol, valami mással próbálkozik, esetleg valami mást felvásárol és újra eladja.

Mindig tud legalább száz megoldást. Ez volt az igazi tinker nem pedig a fémműves. Jobb túlélő volt, mint a többiek. A travellerok ezen kívül készítettek ruhacsipeszeket, söprűket, kosarakat, esernyőt javítottak, kést élesítettek, lószórt, tollakat és üvegeket gyűjtöttek és újrahasznosítottak, valamint kihasználták letelepedett nép babonásságát és reményeit azzal, hogy jósoltak és mindenféle hamis pénzkereseti ötleteket árultak. Igazi ezermesterek voltak.

A legtöbb család március közepétől novemberig az út mentén táborozott, majd egyesek télen szerény házikókba költöztek abban a faluban, amit otthonuknak tartottak, mások pedig elhagyatott üres házakban húzták meg magukat a vidéken. Míg vándoroltak, a családok ritkán maradtak egyhelyben egypár hétnél tovább, és csak addig maradtak, amíg volt a környék munkája. A legtöbb család rendszeres körutakat tett két-három szomszéd megyében, és már jól ismerték őket a helyi emberek. Más családok nagyobb utakat jártak be, és nem kötöttek szorosabb ismeretséget a letelepedett társadalommal. Bár a travellereket értékelték a szolgálataik, illetve a hírek és a történetek miatt, amit magukkal hoztak-vittek, a legtöbb vidéki ember inkább örült, amikor menni látta őket. A nomádokat rendszerint bizonyos fokú gyanúval szemlélték a letelepedett emberek függetlenül attól, hogy mennyi kölcsönös haszonnal járt a kapcsolatuk.

Világos, hogy földrajzi, genetikai eredetüktől és nyelvüktől függetlenül e két nomád közösség sorsa, élete, szokásai a legtöbb fő vonásban ugyanazok, még ha kínoisan vigyáztak, vigyáznak is arra, hogy egy kalap alá ne vegyék őket. A régóta közkeletűen használt Gypsy, Gypo, Tinker kifejezések ma már pejoratívnak számítanak. Az ír travellerok magukat a *Mincéiri*, vagy *An Lucht Siúil* (The Walking People; kb. Vándornép) neveken hívják, és bár történelmük során előfordultak vegyes házasságok, tudatosan elkülönülnek mind a roma/cigány, mind a letelepedett közösségektől. Életmódjuknak és megközelíthetetlenségüknek köszönhetően ugyanolyan sztereotípiák, gyanúk, előítéletek veszik őket is körbe, mint a romákat.

A brit társadalom urbanizálódásával együtt a sztereotípiák a 19. század folyamán egyre inkább rögzültek. A vidék vált a városi társadalmi és fizikai környezet által keltett stressztől való menekülés helyszínévé. A népdal újjászületése, az „Isten szabad ege alatt” kultusza és a korai karavánmozgalmak mellett megjelent az amatőr „tudós úriemberek”, botcsinálta „cigánytudósok” hada, akik érdeklődést mutattak a brit cigányok és travellerok eredete, nyelve és szokásai megörökítése iránt. Az 1889-ben alapított Gypsy Lore Society (GLS) soraiban tömörülve a brit cigányok külföldi felmenőit kezdték kutatni és a „fajtisza” természetükről szóló elméletek kidolgozásában mélyültek el, amelyek szerint ha valaki beszél roma nyelven, és „autentikus” nomád életet él, a vérvonala garantálható. A cigány lovas kocsi, amely csak az 1830-as években, a javuló úthálózat eredményeként jelent meg, központi szerepet kapott a társadalom „cigányokról” alkotott képében, részben olyan festmények révén, mint például a GLS kiemelkedő tagja, Augustus John (Taylor, 2011).

Az 1880-as évek cigány-Pavee témájú írásainak tömkelegéből táplálkozó köznépi szemében a vándorok félmisztikus szellemlények, akik a semmiből bukkannak fel, közterületeken vagy mellékutakon táboroznak púpos tetejű, rikító színűre mázolt lakókocsijukban, lovakat legeltetnek, ruhacsipeszeket árulnak, „reperálnak”, aztán ma még itt, másnap hült helyük marad. Számos „cigánytudós” töltött egy nyarat egy-egy cigánykaravánnal, hogy betekintést nyerjen a „titkos nép” életébe, majd könyvet írt az élményeiről. Lényeges, hogy az ilyen cigányokat mindig „tisza vérű” echte cigányokként ábrázolták, akiket nagyrészt érintetlenül hagyott a modern, iparosodott Nagy-Britannia mocska.

Hogy ezek a sztereotípiák a modern Nagy-Britanniában visszhangra találjanak, a „cigánytudósok” elméletet építettek fel a cigányok faji tisztaságának hanyatlásáról, ahogy egyre inkább keverednek és házasodnak össze a letelepedett társadalom „degenerált” tagjaival. Olyan faji hierarchiát alakítottak ki, amely a „tiszta vérű” cigányokat helyezi a csúcsra, akik tökéletesen beszélnek a roma nyelvet; ezt követik a „didikais”, a félvér vagy „pikies” – csoportok, amelyekben változó arányú cigány vér található attól függően, hogy melyik forrást vesszük alapul; legalul pedig a „mumperek”, akik csak csavargók, roma felmenők nélkül: ők öröklik a romák és gázsók összes hibáját, ám szemernyi erényét sem.

Az aranykor és a tiszta cigány kultúra felfedezésére vágyó „cigánytudósok” ezzel a szemlélettel lovagoltak tovább dédelgetett vesszőparipáikon, és minden azokkal ellentmondó megállapítást elutasítottak a kulturális szennyezésre és fajkeveredésre hivatkozva. Ezáltal elhatárolódhattak a nyomorult városi traveller táboroktól, amelyek Nagy-Britannia összes nagyvárosa körül léteztek, és minden olyan elemtől, amely a vidéki cigányidillről alkotott romantikus elképzeléseiket befolyásolta.

Ahogy a 19. század végén a cigány romantika mítoszával együtt harapóztak el a negatív sztereotípiák is, mivel egyre több vélemény szerint a nomádok nem tartottak lépést a modern társadalommal. A cigányok/tinkerek lusta és törvénykerülő természetével kapcsolatos régóta fennálló hiedelmekkel párhuzamosan újabb aggodalmak jelentek meg a higiéniahöz fűződő kétes viszonyukkal kapcsolatban, amelyeket elfogadhatatlannak tekintenek egy, a lakás- és egészségügyet ennyire kiemelt helyen kezelő országban, mint az Egyesült Királyság. Ehhez járultak az általánosan hangoztatott vélemények, miszerint fittyet hánynak az adófizetésre, a tankötelezettségre, és kibújnak a katonai szolgálat alól.

Ma az utazó életmódot élő közösségeket Brit szigetek-szerte több törvény és jogszabály védi. Számos szervezetük is van, amely érdekképviseletet biztosít számukra több-kevesebb sikerrel. Lovas szekereiket felváltották a lakókocsik, trélerok. Törvény biztosítja jogukat a vándoréletre, és városi csomópontok közelében sok helyen létesített a kormány számukra kiépített táborozási lehetőséget. Életük mégsem mentes az olyan gondokkal való küzdelemtől, amelyeket könnyen meg lehetne oldani. A trailer parkok, ahol letáborozhatnak, gyakran nem tartalmazzak alapvető szolgáltatásokat: áramot, vizet, egyéb higiéniai lehetőségeket. Ha másutt foglalnak területet a letelepedéshez, gyakran keverednek konfliktusba a hatóságokkal. Születéskor várható élettartamuk alacsonyabb a letelepedett társadalomra jellemző átlagnál, mert nem jutnak megfelelő orvosi ellátáshoz. Iskoláztatásuk is alacsonyabb szintű az átlagnál: míg az alapkészségeket gyakran a család biztosítja a gyerekeknek, viszonylag kevesen érettségiznek, egyetemre pedig csak kevesen jutnak el. Hagyományos szakmáikat már nem űzhetik, mert termékeikre az urbanizált modern társadalomnak már nincs szüksége. Ahol kitűnhetnek, az az állattenyésztés, a sportok (főleg az ökölvívás) és a művészetek (zene, költészet, képzőművészet).

Fontos cigány/traveller népmesegyűjtők, folkloristák

Francis Hindes Groome, (1851–1902), Cigány tudós és író, Robert Hindes Groome, Suffolk főesperesének második fia. Még korai gyermekkorában is a cigányélet különös vonzalmat gyakorolt rá; egy ipswichi középiskolai tanártól tanult valódi ismereteket a roma nyelvről és a cigányságról; Oxfordban pedig közelről ismerte meg a cigányokat, ami fordulatot jelentett életében. Diploma megszerzése nélkül hagyta el Oxfordot, egy

ideig Göttingenben időzött, és évekig sokat élt cigányokkal itthon és külföldön; a Pusztán magyar cigányokkal, másutt román és ruméliai karavánokkal utazott, és 1876-ban feleségül vett egy angol cigányasszonyt, Esmeralda Locke-ot, akitől később elvált. Groome sokat írt a cigányokról. Az „Encyclopædia Britannica” kilencedik kiadásába ő írta a Gypsies szócikket. Romológusként lett ismert a világon. Az In Gypsy Tents (Cigány sátrakban) nagy részét saját tapasztalataiból jegyezte fel. Társzerkesztője volt a „Journal of the Gypsy Lore Society”-nek (1888-92;), és 1891-ben publikált egy cikket „A cigányok hatása az angol nép babonáira” címmel (Groome, 2013).

Duncan Williamson 1928-ban született a skóciai Argyllban, a hetedikként tizenhat gyermek közül. A Williamson család nem utazott nagy távolságokat, mert Jocknak, az apának az volt az elsődleges célja, hogy gyermekeit iskoláztassa – hogy írástudók legyenek, ami neki nem jutott ki. Tizenöt évesen Duncan úgy döntött, hogy elhagyja otthonát egyik bátyjával, akivel Perthshire-be mentek. Ez volt a kezdete vándorlásának, amely egészen 1980-ig tartott, amikor beköltözött egy fife-i parasztházba, hogy második felesége, egy amerikai posztgraduális hallgató rögzíthesse hatalmas, dalokból és mesékből álló szóbeli repertoárját. Duncan Williamson hosszú évtizedekig tudatosan ápolta a hagyományt azzal, hogy 2007-es haláláig életben tartott egy ősi szóbeli irodalmat, amiért saját népe is tiszteletben tartja. Duncan Williamson nemzetközi hírnévre is szert tett, mint hagyományőrző mesemondó és énekes. Szerepelt vendégművész-mesemondóként narratológiával foglalkozó nemzetközi konferenciákon és általános iskolás gyerekekkel is megosztotta gazdag ismereteit Skócia-szerte. Művészetével segített felfedezni Skócia örökségének egy részét, amelyet korábban már végérvényesen elveszteknek hittek (Williamson, 2009).

Oein DeBhairduin ír traveller aktivista, tanár, menedzser és író. Az LMBT Tara társalapítója (Traveller és Roma Szövetség). Ötgyermekes családban középső gyermekként született 1985-ben a Galway megyei Tuam közelében, Írországbán. Tanulmányait a tuami St Jarlath’s College-ban végezte; a galwayi National University of Ireland-en folytatta, ahol pszichológus diplomát szerzett. Az egyetem elvégzése után hivatalnokként dolgozott, mígnem három évvel ezelőtt Dublinba költözött. Holisztikus üzletet és könyvesboltot vezetett, majd átvette a Clondalkin Traveller’s Training központvezetői és foglalkoztatási igazgatói posztját. Ő volt az első traveller, aki az ír parlamentben dolgozott, és most traveller ügyekkel foglalkozik.

A galwayi traveller közösség tagjaként a folklór és a szóbeli történetmesélés DeBhairduin örökségének részét képezi. Hétéves korában mondta el első meséjét. A történeteket a szájhagyomány megőrzése érdekében, de valóságosan, élete részeként szeretné tolmácsolni. Több mint 100 mesét gyűjtött, ebből a *Why the Moon Travels* kötet húszat tartalmaz. A kötetben (audio formátumban is) megjelent életigenlő, ragyogó, lírai, élénk szemléletességgel elmesélt népmesék új megvilágításba helyezik a természetet és a traveller közösséget az olvasó számára. Ez az első traveller folklórról szóló könyv, amelyet travellereknek írtak és illusztráltak. A kötetet Leanne McDonagh illusztrációi díszítik (Murphy, 2020).

Richard O’Neill nemzetközileg is elismert mesemondó, szerző és drámaíró. Nagy, hagyományos, teljesen nomád roma családban született és nőtt fel, beutazta Észak-Angliát és Skóciát. Gyökerei az északkeleti szénbányász közösségekben is keresendők, ahol a családtagok a bányákban dolgoztak. Ez az interkulturális nevelés megmutatkozik alkotómunkájában. Ahogy Richard mondja: „Cigány a szívemben és szénpor az ereimben”. Richard édesapja és tágabb családja mellett nőtt fel, lelkes tanulóként sok régi készségét sajátította el, beleértve a fogas- és kanálkészítést, amikor

azok már kihalófélben voltak. Ezeket a készségeket most iskolákban és főiskolákon végzett oktatási projekteken keresztül adja át másoknak. A történetmesélés állandó volt életében, amióta az eszét tudja. A mesterségét a legjobb utazó és észak-angliai mesemondók lábainál tábortüzek körül tanulva bontakozott ki benne a mesék iránti szenvedély, amit szívesen megoszt nemzeti és nemzetközi szinten az iskoláktól az egyetemektől a munkahelyekig, és a legkülönbözőbb fesztiválokon. Számos gyermek mesekönyvet publikált, amelyek irodalmi, kulturális és sokszínűségi díjat nyert az Egyesült Királyságban, Európában és az Egyesült Államokban, beleértve a National Literacy Hero címet a kirekesztett közösségekkel végzett munkájáért (Khaleeli, 2016).

A mese és a mesemondás fontossága a brit nomád közösségekben

„Hideg téli éjszakákon, amikor a korai sötétség leszállt a régi traveller táborokra, az apa maga köré gyűjtötte a gyerekeit. »Figyeljete, gyerekek, üljete le és maradjatok csendben – elmesélek egy történetet.« Apám ilyenkor a saját fejében tudta, hogy olyasmit fog elmondani nekünk, ami egész életünkön át kitart majd. Talán nem maradt egy pipára való dohányja; volt, hogy nem ettünk egy falat húst sem, nem vacsoráztunk. De mi ott ültünk, és hallgattuk, ahogy apánk mesélt nekünk, és jóllaktunk, nem étellel, hanem apánk hangjának szeretetével. És bár ő maga is éhes volt, arra tanított bennünket, hogy megértsük, mi vár ránk a jövőben, és történeteink keresztül elmondta, hogyan éljünk ebben a világban természetes emberként – ne legyünk kapzsiak, ne legyünk ostobák, bolondok vagy önzők” (Williamson, 2009).

A traveller gyerekeknek az életkoruknak megfelelő történeteket mesélnek el. Három és öt éves kora között a gyermek állatmeséket hall például a rókáról, a nyúlról és a madarokról – történeteket, amelyekben az állatok beszélnek. A gyermeket kezdetől fogva arra tanítják, hogy legyen gyengéd és kedves az állatokhoz, szeresse és tisztelje a teremtett világot. A természettől ugyanis mindent meg lehet tanulni, amit a vándornépnek tudnia kell: az állatok a saját környezetükben a maguk módján tudnak gondoskodni magukról. Hatéves korától kezdve a gyermek sok olyan történetet hall, ahol a hőst Jacknek hívják – ezek arra tanítanak, hogyan használjuk ki szerencsénket és hogyan támaszkodjunk ügyességünkre. A történetekben Jack lehet lusta és tűnhet ostobának, de nem túl mohó, gyáva vagy rossz. A traveller gyereket arra tanítják, hogy azonosuljon Jackkel, a *Jedermannal*, engedelmeskedjen szüleinek, járja a saját útját a világban és keresse a megélhetést, ne várjon túl sokat, ne legyen tolvaj vagy gyilkos, és általában válassza a jó utat, különben az ördög kezére jut.

Az ördögtörténetek, a szellemtörténetek és a burkermesék¹ a legmegfelelőbbek tíz éves kor feletti gyermekek számára. A fiatalabbak túl könnyen megijednének tőlük. A tizenkét és tizennégy éves kor közötti gyerekeket a nomád közösségek érettnak tekintik. Társadalmilag ez azt jelenti, hogy szabad a tűz körül ülni és bármit meghallgatni: már el is várják tőlük, hogy úgy üljenek ott, mint felnőtt férfiak és nők, és ha rájuk kerül a sor, kerek történetbe foglalják az őket foglalkoztató gondolatokat.

Nyári éjszakákon, amikor nagy tábortüzet gyújtottak, és a gyerekek köré gyűltek, a travellerek állattörténeteket meséltek el, hogy szórakoztassák őket, míg végül a kicsik elaludtak. Ezt követően a mesék egyre merészebbek és félelmetesebbek lettek. A mesélők rátértek az állatmeséktől a boszorkányokról vagy gyakrabban a tyúkanyóról

¹ Burker: emberrabló, aki fel is darabolja áldozatát (zsákos bácsi, Kókó, Mumus, stb)

szóló történetekre, és így tovább a burkerekre és a szellemekre. Hogy pontosan mit mondanak, az a mesélők belátására volt bízva. Semmi sem volt előre megtervezve, a történet bármiről szólhat – múltbeli élményről, valamiről, ami a mesélő életében történt, vagy lehet egy hagyományos mese, amely évszázadokon át szállt szájról-szájra. Míg a tűz körül mindenkinek sorra kellett mondania valamit, a hallgatók életkorának és nemének tiszteletben tartása határozta meg a mesemondó témáját. A pikáns jellegű történeteket vagy adomákat késő estére tartogatták, amikor a fiatalok, különösen a lányok nem voltak jelen. A meséket szabadon értelmezték; a mesélők nem akartak senkit megbántani, ezért mindig úgy adták elő történeteiket, hogy tiszteletben tartsák a legidősebbeket és ne feledkezzenek meg a legfiatalabb hallgatókról sem.

A traveller társadalomban a történetmesélés elsősorban nem a gyerekeknek szól. A felnőttek éjszaka hosszat hallgatták idős emberek történeteit gyakorlatilag mindenről, amit átéltek: a háborúról, saját múltjukról, gyerekkorukról, olyan dolgokat, amiket akár hatvan évvel korábban ők hallottak a saját családjuktól.

„Ez olyasvalamit jelentett, ami az embernek egész életére szól, olyasmi, ami a hagyományból öröklődött: ezt jelentik a történetek a travellerek számára. Tudják, hogy gyermekeik kilépnek az életbe, és egy napon útnak indulnak. A gyerekeknek szükségük van valamire, amiről emlékezhetnek elődjekre, nem temetői emlékművekre vagy márványkövekre. A travellerek tudják, hogy valami sokkal jobbat adnak gyermekeiknek: az anyák és az apák tudják, hogy ha gyermekeik követik a tűz mellett hallott történeteket, és aszerint élnek, akkor azt sem fogják elfelejteni, ki tanította nekik a történeteket” (Williamson, 2009).

Cigány/traveller mesék és felhasználásuk idegen nyelvi órákon

A fent felsorolt gyűjtők kötetében található mesék alább felsorolt közös vonásai, tekintet nélkül arra, hogy etnikai értelemben véve cigány vagy ír-brit közösségektől származnak, jórészt a nomád életmóddal függenek össze és a számunkra fontos szempontból egyben a fő értéket is ezek és emiatt képviselik:

- A természetes környezet, az állat- és növényvilág, és az abban, azzal való harmonikus együttélés hangsúlyos és részletes szerepet kap bennük. A felnőttek meséiben kiemelt fontossága van ennek a témának, mert a tradicionális nomád „home schooling” egyik legfontosabb „tananyaga”. A mesebeli állatok beszélnek, vagy csak titokban beszélnek az év bizonyos napjain, de a mesehősök mindig tud velük beszélni, olykor senki más, csak ő, különleges szerencse vagy képesség folytán. Azt állatok viszonya az emberekhez hasonlóan óvatos és gyanakvó, mint a vándoroké a letelepedettekhez, ám ha az állatok tiszteletet kapnak a főhőstől, segítőkészek lesznek, és hozzásegítik őt a sikerhez („jótett helyébe jót várj”), míg a velük rosszul bánókat megleckéztetik.
- A család tagjainak összetartása, egymás iránt való szeretete tabu. Ennek megsértése bizonyosan a mesefolyamat kezdő konfliktusához vezet, amelynek a mese végére meg kell oldódnia, és a tabu megsértőjének egyenlő mértékkel meg kell lakolnia. A mesében szereplő család gyakran egy idős házaspárból és egy, vagy három fiúból áll, akik közül a legfiatalabbik olykor együgyű (The Omadhaun Laois), ám jószívú és tisztelettudó.
- Részletes leírás található a hagyományos vándorcsaládok életmódjáról és az általuk végzett foglalkozásokról: seprűk, fűjtatók, lámpák, stb. készítése, javí-

tása és velük való házalás, az általuk elfoglalt erdőréssz rendben tartása, kiszáradt, kidőlt fák felaprítása és tűzifaként való felhasználása, eladása, mezőgazdasági idénymunkák vállalása, lovak, szamarak tenyésztése, adása-vétele, trenírozása. Országismeret tanulásához értékes adalék mind kulturális szempontból, mind a szókincs tekintetében.

- A természeti népek, így a hagyományos vándor életmódot élő közösségek mesevilágában különleges szerepe van a közösség, a világ keletkezésének történetét boncoló történeteknek. A kozmikus keletkezéstörténetekben a Nap, a Hold, a csillagok, a szél, a felhők gyakran antropomorfizálódnak, ember alakban jelennek meg, az emberek között járnak, velük gyakran érzelmi kapcsolatba vagy háborúságba kerülnek, és viselt dolgaik eredményeképpen növények, állatok, emberek, természeti jelenségek keletkeznek. Mint fentebb említettük, a kisgyermekek tanításának – ez az idegen nyelvekre is vonatkozik – legeredményesebb módja a holisztikus szemlélet, és ebben komoly segítséget jelenthetnek ezek a fajta mesék.
- Az autentikus cigány/traveller meséket gyakran jegyezték le úgy, hogy az adott közösségre jellemző dialektust írásban is igyekeztek követni. A dialektust követő helyesírás hangos kiolvasása nemcsak izgalmas és motiváló kihívás a haladó nyelvtanuló csoportnak, hanem számos értékes tanulsággal is szolgál a köznapi angol kiejtés elsajátításához.

Groome *Gypsy Folk Tales* című meseválogatása földrajzilag csoportosítja a különféle roma közösségek meséit, és a második kötetben a kontinentális Európa mellett bőven jut hely Anglia, Wales és Skócia Gypsy és tinker mesevilágának is. A kötetben található európai mesék standard nyelven, míg a brit mesék közül néhány lokális dialektusban olvasható. Groome meséi gyakorlati tanítási szemszögből nézve messze hosszabbak, bonyolultabbak és olykor szörnyűbbek, mint amit egy gyerekeknek szóló tanóra kompakt időhatárai elbírnak, még akkor is, ha brutálisan megvágunk és leegyszerűsítünk a cél számára, amivel egyúttal attól az értékétől fosztanánk meg, ami miatt a cigány mesék egyáltalán szóba kerültek. Az archaikus, hagyományos cigány közösségekben a megbecsült mesemondó nem a gyermekeknek, de kizárólag a felnőttek számára mesélt (Nagy Olga, 1993).

A Bobby Rag című angol cigány mesét azonban hossza, nyelvezete és különleges tanulsága egy haladó nyelvóra kedvelt alapjává tenné. Egy nemesúr elrabol egy cigánylányt és asszonyává tenné, ám a férfi anyja hallani sem akar egy ilyen rang alatti esküvőről, ezért megparancsolja fiának, hogy vigye a lányt az erdőbe, vetköztesse le, ölje meg és vigye haza a szívét. Az erdőben a Hófehérekéből jól ismert jelenet játszódik le, csak itt nem egy vaddisznó, hanem egy sas szívét viszi haza a férfi bizonyíték gyanánt. A meztelen lányt megtalálja egy másik nemesúr, aki hazaviszi, befogadja, felöltözteti, háza népe díszévé teszi. Ezt megünneplendő gazdag vacsorát, fogadást ad, amire sok barátját meghívja. A vacsorán mindenkinek énekelnie kell valamit, vagy történetet kell mondania a többiek szórakoztatására. Amikor a cigánylányra kerül a sor, az rejtjeles szövegű dalt énekel, amelybe kódolva ott a saját története, és ezt minden jelenlevő meg is érti. Elfogják a bűnösöket, akik történetesen a meghívottak között lapulnak, és felakasztják őket (Groome, 2013).

Duncan Williamson mesegyűjteménye, amelyet Fireside Tales címmel adtak ki, egy karakteres válogatás a számtalan történetből, amelyet élete és munkássága folyamán szalagra mondott és lejegyzett felesége segítségével. Williamson olykor követhetetlenül virtuóz módon váltogatta nemcsak hangszínét, de dialektusait is karakterei

megjelenítésében – ez az, amit a nyomtatott kötet csak részben tud visszaadni. A „The Hedgehurst” (A Sünember), a szörnyszülött, aki megment egy királyt, és viszonzásul azt kéri tőle, ami neki a legdrágább, vagy amit először meglát hazaérvén: ez persze a lánya. A király kénytelen-kelletlen nekiadja a lányát, aki végül beleszeretvén visszaváltoztatja délceg ifjúvá. Ez nemzetközi párhuzamokkal rendelkező történet; témái és motívumai megtalálhatók az Aarne-Thompson népmese katalógusban (AT 441). A „Mary and the Seal” (Mary és a foka) ismét egy toleranciakészséget próbára tevő kapcsolatról szól. Ebben a skót felföldi történetben a mesemondó a hegyvidékiek beszédét utánozza. A travellerekre jellemző szófordulatok és szókincs a „White Pet” (A fehér báránka) vonzereje; ez egy jól ismert hagyományos történet (AT 130 „A Brémai muzsikuskos”) a szeretett, majd megunt állatokról, amelyek együtt világgá mennek, az erdei rablók házába költöznek, majd halálra rémisztik és elűzik őket. A kecske a „The Goat that Told Lies” (A hazudós kecske) (AT 212) Williamson változatában többnyire angolul beszél, ám időnként átcsúszik skótba, a narrátor dialektusát követve, amikor tovább folytatja álnok trükkjét, hogy megszerettesse magát az idős férfival és nővel és elűzze a házból a három fiút, mert féltékeny rájuk (Williamson, 2009).

Williamson kötetének meséi őrzik a történet élő elmondásának egyéni stílusát. Sok az ismétlés, olyan beszédeszközök, amelyek a tábortűz körül ülő hallgatóság figyelmét hivatottak fenntartani, és az egyes epizódok, történések összekötésének eszközei. Ha kénytelenek vagyunk is lerövidíteni a történeteket, hogy célunknak megfelelően beleférjenek a rájuk szánt tanórai időkeretbe, lehet kezdeni ezekkel az elemekkel és máris kezelhető, áttekinthető szövegtestet kapunk.

Ebből a kötetből a *Coal, the Straw and the Bean* (A szén, a szalma és a bab) mese az, amely leginkább megmozgatta a fantáziámat, mint mondanivalója, holisztikus háttérvilága, szókincse és alakíthatósága miatt jól használható tananyag-alap. A mese nem is egy, hanem inkább két mese két tanulsággal. Az egyik egy szegény öregasszony története, aki a gazdag paraszt földjére megy babszalmát gyűjteni, hogy tüzet gyűjthasson, amit a gazdag, irigy paraszt rossz szemmel néz, ám más jószívú paraszt segítséget nyújt és rendez a konfliktust. Míg az emberi társadalom megnyugodhat kissé, mert az emberiség legyőzte a szociális érzéketlenséget, a másik történet arról a „mikrotársadalomról” szól, amit senki sem lát: a tűzhelyből kipattanó szénparázsról, a szalmáról és a babszemről, akik világgá mennek, és egy zseniálisan humoros cselekménysorozat után a nevében kettéhasadt babot megvarrja egy vándor szabó. Így születik meg a tarkabab, amely később világsikert ér el a zöldégetermesztés történetében.

A DeBharduin *Why the Moon Travels* (Miért bolyong a Hold, Ferencz Mónika ford.) című kötetében olvasható elbeszélések gyakran lépnek át a szürrealitás birodalmába. A mesék, amelyeknek eredetéről maga DeBharduin írt kommentárt, a természetfölöttit szólítják meg, mégsem hagyják el a természet világába kapaszkodó gyökereiket. Fontos volt, hogy egyszerűen csak elmondja ezeket a meséket, anélkül, hogy antropológiai, vagy szociológiai értelemben átdolgozzák. „Az évek során rengetegen rögzítették a meséinket és adták elő letelepedett embereknek a Travelleres szemszögéből,” mondja DeBharduin, „de én csak elmondtam őket és rögzítettem. Amikor újra és újra elmondanak egy mesét, az változik és növekszik minden mesélővel, és ez a népmesék egyik legcsodálatosabb tulajdonsága. A mesék életre kelnek, egyszerű történetekből mindenféle szépséggel, vadsággal, örültséggel, tisztasággal és bizonyossággal telített mesékké válnak” (DeBharduin, 2020).

A népmesék gyakran arra töreksenek, hogy rávilágítsanak olyan emberi hibákra és erényekre, amelyekről ritkán esik szó. A könyv egyik története arról szól, hogyan

lettek a borznak csíkjai. Ebben a mesében egy szikla rázuhan egy nőre, aki alászorul. Az erdő állatai megpróbálják megmenteni, de az összes állat közül a borz a legelszántabb és legkitartóbb. A végén ő menti meg a nőt, aki megáldja a borzot, és köszönetképpen csíkokat ad neki. Ennek a történetnek a tanulsága arról szól, hogyan érhet szerencsétlenség bárkit, és hogy néha váratlan helyekről érkezhet segítség.

Egy másik mese a könyvben azokról a nőkről szól, akik gyógynövényeket szednek és a kosarukba gyűjtik. Egyfelől azt meséli el, hogyan lettek a pókok, és hogy honnan származnak. Másfelől a nők erőfeszítéseit és áldozatait, valamint láthatatlan munkájukat, amiről látszólag senki sem vesz tudomást. A növényekből, amit szednek, karkötőket készítenek, amit a gyerekek a csuklójukon hordanak rontás ellen. De ahogy egyre több gyermek születik a közösségben, a nőknek egyre több növényt kell gyűjteniük és karkötőt fonnuk. Végül addig dolgoznak, amíg csak ujjak lesznek, a hátukon lévő kosár a testükké válik, és pókká válnak. Azóta szönek a pókok hálót szerte a világon, hogy mindenkit megvédjenek.

Ebből a gyűjteményből a *How the dandelions were made* (Miért nő a pitypang) mese kozmikus eredettörténete az, amit érdemes lenne akár óvodás angolórán is az anyagba beleszóni. A mese főhőse Bríd, a gyönyörű traveller lány, aki önfeláldozóan megpróbálja megmenteni népét a pusztító aszálytól, és elvándorol a Naphoz, a Holdhoz és a csillagokhoz, hogy megkérje őket, tegyenek valamit, hogy újra essen az eső. A Nap elutasítja azzal, hogy éppen az emberek kérték meg az özőnvíz után, hogy ne legyen több eső. A többiek is csak úgy képesek változást elérni, ha mindannyian összefognak. A leány fáradtsága megöli, ami úgy meghatja az égitesteket, hogy együttes erővel mégis megszüntetik az aszályt. A lány testéből és könnyeiből sarjad az első pitypang, amely az égitestekre emlékeztet: virága a Nap, magvakból álló gömbölyű bóbítája a Hold, a tövéből sarjadó levelei csillagot mintáznak. Ha óvatosan húzzuk fel a gyökerét, annak alakja egy lányéra emlékeztet (DeBharduin, 2020).

Richard O'Neill elsősorban élőben elmondott meséiről híres, de megjelentetett néhány népszerű képes mesekönyvet is 4-9 éves gyerekek számára is a Travellers Tales sorozatban: *The Can Caravan*, *Polonius the Pit Pony*, *The Lost Homework*, *Ossiri and the Bala Mengro*, *Yokki and the Parno Gry*². Ezek közül néhány a Youtube-on is látható és hallható az író előadásában. A *Lost Homework* (Az elveszett házi feladat) azt példázza, hogy egy tevékenyen töltött nap gyakorlatban szerzett tapasztalatai hogyan pótolhatják egy írásbeli lecke elméleti munkáját minden tantárgyból. Egy másik mesében a kislány Ossiri, akit apja nem engedhet álmának, a zenének élni, mert szükség van rá a hulladékgyűjtő-újrafelhasználó munkában, saját készítésű különleges hangszerével, a *Tatting Djangoval* megszeli és táncra készíti egy vad ógrét. Yokki, az eleven fantáziájú roma fiúcska előszeretettel szórakoztatja vándor közösségét esténként a tűz körül egy fehér lóról szóló történeteivel, amely az egész családot elbírnia hátán és elvinné az ígéret földjére. Fantáziálgatása inséges időkben csak felbosszantja a papát, ám a nagymama bátorítja őt, mert tudja, hogy ez a mese átsegíti a gyermeket a nehézségeken. Amikor már igazán nincs mit ennie a családnak és csak áznak-fáznak az út szélén, valóban megjelenik a Parno Gry, ők felszállnak rá szekeres-tól-holmistaól, és elutaznak egy gazdag távoli földre, ahol semmiben sem szenvednek hiányt. Ezek cigány történeteken, mesei motívumokon alapuló, kissé átszerkesztett tanmesék igen tetszetős illusztrált kiadásban, amely megkönnyíti feldolgozásukat pedagógusok számára.

² V.ö. Parno Graszt lovári cigány zenekar.

Összefoglalás

Felmerülhet a kérdés, hogy miért nem elegendő a cél szempontjából néhány egyszerűbb – akár magyar – mese, mint A kis gömböc vagy A kiskakas gyémánt félkrajcárja, esetleg A három kismalac közkedvelt és média szempontjából is gazdagon feldolgozott története. Ha pedig valamely speciális célközönség miatt ragaszkodunk a cigány mesékhez, miért ne lehetne egyszerű angol szavakban összefoglalni Vunida, a szép cigányasszony történetét, akit elrabol az ördög (akár a brit cigány/Traveller mesékben a nemes úrfi), ő pedig megszökvén meggyfává válik, hogy táplálni tudja tizenhárom gyerekét?

Ez az eljárás gyakran megtörténik klasszikus „globalizált” mesékkel, mert azok már olyan mértékben váltak a közkultúra kliséivé, és annyi nyelvre lefordították őket, hogy nem érheti tartalmukat, nyelvezetüket különösebb kártétel. Az autentikus mesék, esetünkben a vándor népek meséi az élő mesélés aktusában, rítusában hordozzák fő értéküket. Színvonalas műfordításban – pl. magyar cigány mesét angolra – is csupán az adott kultúra folklórja iránt érdeklődő felnőttek számára lehet érdekes olvasmány. Ezek a mesék akkor működnek igazán a nyelvórán is, ha eredeti nyelven hangzanak el, még ha a szöveget le is kell egyszerűsíteni a megértés megkönnyítésének kedvéért. Ha az országismeret részét tekintjük a nyelvóráknak, akkor sem adhatjuk alább az autentikus brit traveller meséknél. A traveller történetek tartalma gazdag szókinccsel és kulturális ismeretekkel járulhat hozzá a nyelvtanulás holisztikus megközelítéséhez, egy sokkal teljesebb nyelvelsajátításhoz, mint az unalomig ismert és sztereotipizált illetve többszörösen feldolgozott „konzervszövegek.”

Irodalom

- Bárdos Jenő: *Az idegen nyelvek tanításának elméleti alapjai és gyakorlata*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2000.
- Báthory, Kinga: Iskolai mesék. A mesék hatása a tanulók fejlődésére. *Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae, Sectio Litterarum*, Tom.7. 39–45. 2019. <http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/4550/>
- Davies, A.: *Storytelling in the classroom: Enhancing Oral and Traditional Skills for Teachers*. Paul Chapman Publishing London 2007.
- DeBhairduin, Oein: *Why The Moon Travels*. Skein Press. 2020.
- DeBhairduin, Oein: *Miért bolyong a hold*. Ford: Ferencz Mónika. & könyvkiadó, Budapest, 2023.
- Dillon, E.: *The Outsiders: Exposing the Secretive World of Ireland's Travellers*. Ebook: Smaswords Edition 2013
- Ghosn, Irma K.: Four Good Reasons to Use Literature in Primary School ELT. *ELT Journal*, Volume 56, Issue 2, April 2002, Pages 172–179. DOI: [10.1093/elt/56.2.172](https://doi.org/10.1093/elt/56.2.172)
- Gmelch, S.B. – Gmelch, G. *Irish Travellers: The Unsettled Life*. Indiana University Press: Bloomington 2014. DOI: [10.2307/j.ctv5cg98t](https://doi.org/10.2307/j.ctv5cg98t)
- Groom, F. H. (Comp and ed.) *Gypsy Folk Tales*. Book Two. Abela Publishing, London, 2013.
- Jenei, Teréz: *Cigány mesék szerepe a szociális tanulásban*. PhD értekezés. PTE BTK Neveléstudományi Doktori Iskola. Pécs, 2009.

- Khaleeli, H.: Gypsy tales – now we're all around the campfire. *The Guardian*, 2016. 08.20. <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2016/aug/20/gypsy-tales-now-were-all-around-the-campfire>
- Kolozsvári Enikő – Gordon Győri János: Gyermekirodalmi attitűdvizsgálat angol szakos pedagógushallgatók körében. *Modern Nyelvoktatás* 2022/3–4. 49–70. <https://ojs.elte.hu/modernnyelvok/article/view/4818>. DOI: 10.51139/monye.2022.3-4.49.70
- Kömüves Mónika: *Cigány mesék alkalmazási lehetőségei a magyar nyelvű cigány nemzetiségi óvodai nevelésben*. Nemzetiségi Pedagógiai Oktatási Központ, Szaktanácsadók által összeállított szakmai anyagok 2018.
- Lipócziné Dr. Csabai Sarolta: Az irodalom és az idegennyelv-oktatás lehetséges metaszépségei. *Gradus* Vol 6 No 2 (2019) 153–157. https://gradus.kefo.hu/archive/2019-2/2019_2_ART_004_Lipoczine.pdf
- Macalister, R. A. S. 1937 ed. *The Secret Languages Of Ireland, With Special Reference To The Origin And Nature Of The Shelta Language* University Press, Cambridge, 1937
- Miquel L. – Sans N.: El componente cultural: Un ingrediente más en las clases de lengua. *RedEle Revista Electrónica Didáctica* 2004. március. https://www.educacionyfp.gob.es/dctm/redele/Material-RedEle/Revista/2004_00/2004_redELE_0_22Miquel.pdf?documentId=0901e72b80e0c8d9Nagy-
- Murphy P.: “If you are nomadic, your songs and tales become national”. *Irish Times*, 2020. 09.09. <https://www.irishtimes.com/culture/books/if-you-are-nomadic-your-songs-and-tales-become-national-1.4345915>
- Nagy-Kolozsvári Enikő: Gyermekirodalom és kreatív angoltanítás kisiskolás korban. in: *Nyelvhasználat, kényelvűség. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból II*. Szerk: Híres-László Kornélia. Aurdor-Shark: Ungvár, 2016, 219. <https://dspace.kmf.uz.ua/jspui/handle/123456789/189>
- Nagy Olga: Cigány mesék vizsgálatának néhány tanulsága. https://hirmagazin.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/romak/cigany_neprajzi_tanulmanyok_1993/pages/016_nagy_olga.htm
- Orosz Anna: Cigánymesék animációs rajzfilm sorozat kortárs roma művészek tolmácsolásában. Romedia Foundation, 2017. <https://romediafoundation.wordpress.com/2017/01/13/ciganymesek-animacios-rajzfilm-sorozat-kortars-roma-muveszek-tolmacsolasaban/>.
- Sallai, Éva: A mese a nevelés táltosparipája. Interjú Bajzáth Máriával. *Új Köznevelés*, 2015. aug. p.34.
- Taylor, B.: Britain's Gypsy Travellers: A People on the Outside. *History Today* Volume 61 Issue 6 June 2011. <https://www.historytoday.com/archive/britains-gypsy-travellers-people-outside>
- Williamson, D. Ed. by Williamson L.: *Fireside Tales Of The Traveller Children*. Birlinn Limited: Edinburgh 2009. Introduction pp. 6-23.